

УНАПРЕЂИВАЊЕ ГЕОГРАФСКИХ КУРИКУЛУМА ЗА ОСНОВНЕ И СРЕДЊЕ ШКОЛЕ – КО АКО НЕ МИ?

Александар С. Петровић¹, Станко Кошћал², Ратомир Веселиновић³

Апстракт: У области образовања, процес развоја курикулума често укључује кључне заинтересоване стране, односно, наставнике, академске стручњаке и ученике. Ово истраживање је фокусирано на значај јавног учешћа у обликовању географских курикулума прилагођених основним и средњим школама. Ширим укључивањем наставника географије и академских стручњака у процес формирања курикулума може се успоставити свеобухватнији и квалитетнији образовни оквир.

Циљ истраживања је сагледавање тренутног стања укључености свих заинтересованих страна и проналажење различитих метода и приступа за добијање повратних информација током развоја географских курикулума. Наглашава се важност сарадње и дијалога међу наставницима, академским стручњацима и ученицима како би се осигурало да курикулум одражава разнолике потребе, перспективе и искуства циљне групе.

Резултати истраживања истичу улогу јавног учешћа у развијању осећаја власништва и улагања у образовни процес. Активним укључивањем заинтересованих страна у процесе доношења одлука везаних за развој курикулума, наставници могу да развију подржавајуће окружење за учење које оснажује ученике да активно учествују у савладавању географских знања.

Закључно, овај рад заговара партиципативни приступ развоју курикулума у географском образовању за основне и средње школе. Искоришћавањем колективног знања и увида наставника географије и професора са универзитета, као и поштовање мишљења ученика, можемо створити курикулуме који нису само академски ригорозни, већ и релевантни, занимљиви и одговорни према потребама ученика у данашњем брзо променљивом свету. На крају, у настојању да обликујемо следећу генерацију ученика са вишом географском писменашћу, укључивање и сарадња свих заинтересованих страна је неопходна.

Кључне речи: географија, курикулум, основна школа, средња школа, партиципативност

УВОД

Наставни програм је систем садржаја подељен на предмете према прописаном наставном плану и намењен је образовању у одговарајућој врсти школе (Вилотијевић М., 1999). Сваки наставни предмет из овог наставног програма има свој засебни програм. Увођењем појма курикулум у образовна документа покушано је да се превазиђе уже значење које подразумева систем садржаја и да се укључе елементи савремене организације наставног процеса, постављања циљева у хијерархијском низу, обезбеђивање континуиране повратне информације о постигнућу ученика, захтевање сталне евалуације на основу које се може ефикасно управљати наставним процесом (Вилотијевић Н., 2012). Међутим, у правним документима на којима се заснива образовни процес у основним и средњим школама термин наставни програм је још непромењен, па ће у даљем тексту бити коришћен као синоним за курикулум.

Посматрајући правна документа пут до настанка наставног програма предмета креће стратешким документима. Последња реформа наставних планова и програма која се примењује од школске 2018/19. године заснована је на „Стратегији развоја образовања у Србији до 2020. године“ донесеној у 2012. години (МПНТР, 2012). На основу Стратегије долази до усаглашавања „Закона о основама система образовања и васпитања“ (Службени гласник, 2023), који прописује надлежности Завода за унапређење образовања и васпитања (ЗУОВ), односно, Центра за развој програма и уџбеника који ради при ЗУОВ-у. Овај Центар је директно надлежан за рад на новим плановима и програмима, сходно прописаним вишим законским актима. У оквиру центра постоји Сектор за природно-математичке наставне предмете, где спада и географија.

¹ Универзитет у Београду - Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, Србија, aleksandar.petrovic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-1172-3875

² Основна школа „Бановић Страхинца“, Кнеза Вишеслава 15, Београд, Србија

³ XIV београдска гимназија, Хаџи Проданова 5, Београд, Србија

Партиципативност свих заинтересованих страна у доношењу правних аката свих нивоа обезбеђена је формирањем стручних радних тела, са једне стране, и позивима јавности да узме учешће кроз присуство стручним консултацијама и јавним расправама пре усвајања докумената са друге (МПНТР, 2021). Према ЗОУВ-у замерке на програме износе већином појединци, ретко групе (ЗУОВ, 2024). Сходно ех пост анализи (МПНТР, 2020) стратешки циљ образовних реформи до 2020. године да се уради ревизија васпитно-образовних програма ради обезбеђивања њихове савремености, функционалности, животне и социјалне релевантности је остварен.

Циљ овог истраживања је вишеструк. Као прво, да сагледа упознатост и укљученост наставника географске групе предмета у основним и средњим школама са процесом измена наставних програма у периоду од 2018. до 2021. године. Као друго, да утврди мишљење наставника о новим плановима и програмима, и на крају, да увиди интересовање наставника за учешће у будућим изменама наставних програма, предвиђени новоусвојеним документом „Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године“ (МПНТР, 2021).

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

У циљу прикупљања мишљења наставника географске групе предмета коришћен је метод упитника (Skifford N. et al, 2010) већински базиран на питањима са фиксним одговорима и два питања са отвореном могућношћу одговора. Упитник је био у електронској форми, подељен у већи број интернет група наставника географије. Састојао се од четири подсегмета, први о испитанику а остала три о истраживаним проблемима.

Упитник је попунило 150 наставника основних школа (67%), гимназија (13,8%), средњих стручних школа (7,5%) и географских факултета (11,7%). Према нивоу образовања готово подједнако је било дипломираних и мастер географа (по 45%), док осталих 10% деле магистри и доктори географских наука. Према радном искуству доминира група између 5 и 25 година стажа (56%), за којом следе они са више од 25 година стажа (30%). На крају, полна структура испитаника упућује на значајно већи број наставница (72%) у односу на наставнике.

УПОЗНАТОСТ СА ПРОЦЕСОМ ИЗРАДЕ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА

Прва група питања имала је за циљ да прикаже генерално познавање процеса израде наставних планова и програма од самих наставника. Наставници су половично упознати са процесом израде наставних програма (Пр. 1), на шта упућује и одговор на друго питање „Ко је задужен за израду наставних планова и програма“. Да је ЗУОВ задужен за овај процес зна 53% испитаника, док њих 42% мисли да је за то задужена стручна комисија формирана од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР). Остали предност дају матичним факултетима.

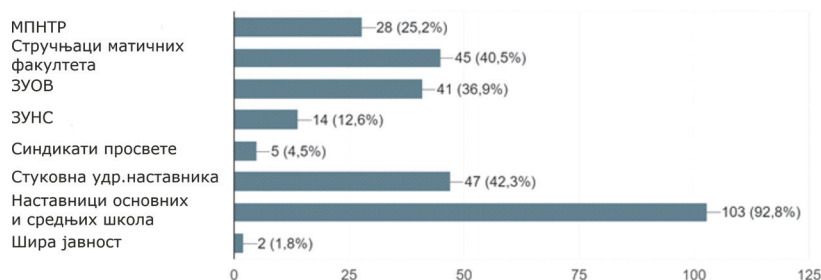
Да ли сте упознати са процесом израде планова и програма?

Пр. 1 – Познавање процеса

На слабије познавање процеса упућује и одговор на питање „Да ли постоји обавезна јавна расправа пре усвајања планова и програма“. Преко 85% испитаника мисли да не постоји оваква обавеза, односно, не зна за њено постојање. Такође, исти проценат верује да не постоји широка платформа која омогућава укључивање мишљења свих заинтересованих страна у процесу. На питање ко би требао да буде укључен (Пр. 2) јасно се види жеља да наставници буду активно укључени у овај процес.

Ко би по вашем мишљењу требао да буде укључен у процес израде наставних планова и програма?

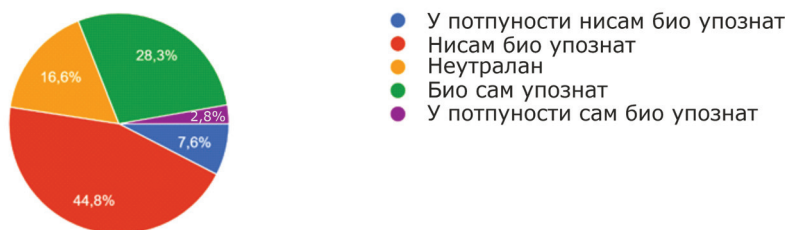

Пр. 2 – Укљученост у процес

УКЉУЧЕНОСТ У ИЗМЕНЕ ПРОГРАМА

Друга група питања постављена је у циљу расветљавања степена учешћа наставника у процесу нових измена програма (2017.-2020.). Сходно резултатима првог питања може се увидети да наставници већином нису били свесни процеса измене програма (Пр. 3). Огромна већина (95%) изјављује да нису ни на који начин учествовали у раду на програмима. На овакво стање упућују и одговори на питање да ли је неко директно са њима разговарао о новим програмима (Пр. 4). Свега 18% наставника је познавало некога ко је у овом процесу учествовао.

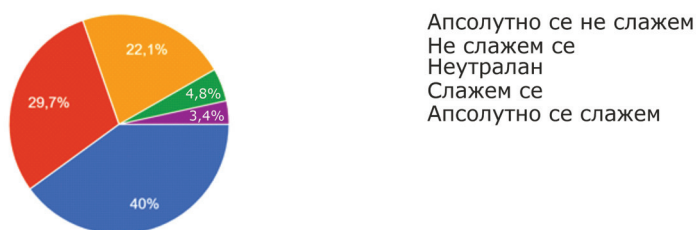
Да ли сте били упознати са процесом израде програма извршеним од 2017. до 2020. год.?

Пр. 3 – Упознатост са процесом израде нових програма

Последња три питања у овом блоку била су везана за обавештеност наставника од стране институција које су радиле на изменама програма. Наставници су мишљења да нису били директно обавештени (88%) о циљевима измене планова и програма. Такође, 96% наставника сматра да нису били обавештени о јавној расправи поводом усвајања нових планова и програма. Сходно томе, њих 98% није учествовало у јавној расправи.

Да ли сте упитани, анкетирани или интервјуисани поводом измене програма?

Пр. 4 – Директна комуникација током процеса измене програма

МИШЉЕЊЕ О НОВИМ ПРОГРАМИМА

Ова група питања имала је за циљ да увиди ставове наставника по питању усвојених планова и програма, односно, на основу досадашњег искуства у раду на њима. Почетно питање је тражило мишљење наставника о оправданости измена програма (Пр. 5), на шта су они дали половичан одговор. Нешто већи проценат наставника сматра да је старе програме требало променити, али и даље је такво мишљење у мањини. Већ одговор на следеће питање „Нови планови и програми су решили уочене проблеме у претходним“ униформисхе одговоре и већина (81,5%) наставника сматра да нису донели значајне промене. Подједнак број наставника (око 75%) сматра да нови програми нису бољи од претходних и да не задовољавају потребе савременог друштва.

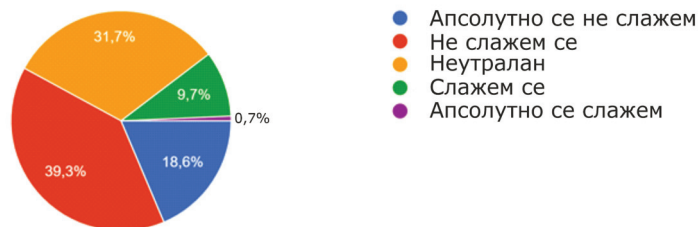
Постојао је разлог за измене планова и програма?

Пр. 5 – Постојање разлога за измене програма

Последње у овој групи питања било је везано за остваривост програма (Пр. 6) на шта је већина наставника одговорила негативно. Имајући у виду да је онима који су се тако изјаснили било омогућено да појасне свој став отвореним одговором, анализирано је преко 80 пристиглих мишљења. На овом месту се налазе најважнији већински ставови наставника.

Да ли су тренутни програми оствариви у процесу наставе?

Пр. 6 – Остваривост процеса

Генерално мишљење изнесено у коментарима односи се на преобимност градива. Њега јасно изражава став једног од наставника који сматра да је „градиво преобимно, претрпано сувишним информацијама, терминологијом неприлагођеном узрасту деце, нема простора за креативност, вежбање и понављање“. То се посебно односи на градиво 5. разреда које не може да се савлада за један час недељно, као и градиво 7. разреда за које наставници тврде да га је превише и да већина само „претрчава“ из лекције у лекцију без времена за утврђивање. Наставници су мишљења да је градиво 5. разреда пуно тешких термина за ученике, за које није направљена директна веза у претходном нивоу образовања. Градиво 6. разреда је „непотребно развучено“, са „превише насумичних лекција“ од којих многе могу да се споје у јединствене целине. Као пример неприлагођености градива узрасту неколико наставника наводи поглавље „Држава и интеграциони процеси“ у 6. разреду. Наставници су става да су исходи на трећем (напредном) нивоу готово неоствариви.

Наставници сматрају структуру градива 8. разреда неадекватном. За поједине лекције (нпр. Индустрија Србије) кажу да се „довијају“ како би ученицима биле интересантне. Предлог је да се географија Србије проучава кроз географске регије Србије.

Најчешће замерке везане за програм тичу се расподеле тема везаних за регионалну географију Европе у два разреда. Наставници сматрају да данашња подела тог градива на крај 6. и почетак 7. разреда није одржива. Већинског су мишљења да Европу треба обрадити у другом полугодишту 6. разреда у целини, а остатак регионалне географије других континената у 7. разреду. Такође, у најзаступљеније коментаре улази и недостајући час географије у 5. разреду који би олакшао савладавање градива али и омогућио повратак свих физичко-географских тема у овај разред.

Јасних коментара за средње школе нема у већој мери, али се поједини могу издвојити. Градиво за други разред гимназије није на најбољи начин презентовано у уџбеницима. Превише стручних појмова у појединим областима, док се друге само благо обрађују. Градиво за средње стручне школе је „преобимно, понавља се из основне школе и незанимљиво је ученицима“.

УЧЕШЋЕ У БУДУЋИМ ИЗМЕНАМА ПРОГРАМА

Последња група питања везана је за будуће процесе измена наставних планова и програма и учешћа наставника у њима. Када је у питању обавештеност о новом процесу већина наставника (више од 90%) жели да буде упућена у њега. Исти проценат сматра да би било добро да постоји платформа путем које би они могли да активно учествују, односно, да дају своје мишљење у свим фазама рада. Када је у питању њихова жеља да буду саставни део процеса (Пр. 7) половина наставника је спремна да учествује, док је велики број њих (33,1%) неутралан.

Желим да учествујем у будућим процесима измене планова и програма?

Пр. 7 – Исказана жеља за учешћем у будућим процесима

На последње питање „За будући процес измена планова и програма предлагем следеће“, који је имао опцију отвореног одговора, стигао је велики број коментара (145). У наставку су истакнути најважнији и најчешћи ставови наставника.

Наставници за будућу реформу понављају неколико ставки које су се појављивале и у ранијим одговорима. Превасходно растеређивање градива како би се добило довољно времена за обнављање и утврђивање. Обавезно враћање другог часа у 5. разред, што би омогућило савладавање планираног градива и растеређење 6. разреда. У 6. разред вратити целокупну Европу.

Наставници се слажу да би јединствена платформа која би омогућила учешће током процеса измена планова и програма била добро решење. Међутим, нема апсолутног слагања ко би могао да учествује у коментарисању на платформи. Већина сматра да би приликом израде планова и програма требало ангажовати наставнике који учествују директно у наставном процесу, посебно оне са дугогодишњим наставним искуством. Део наставника сматра да би бар један наставник из актива школе морао да учествује директно путем платформе у коментарисању током процеса. Има и мишљења да би према стручности, показаном знању и успеху током такмичења и завршних испита требало одабрати наставнике који ће активно учествовати у процесу измене програма. Када је у питању институција која би била дужна да организује наставнике део анкетираних наводи Српско географско друштво.

Око самог садржаја програма има различитих мишљења али се углавном слажу да је потребно мање фактографских информација а више практичне примене и истраживања, како би путем спознаје ученици долазили до закључака. Посебну пажњу треба обратити на уџбенике који не обрађују теме на савремени начин већ су оптерећени информацијама.

ДИСКУСИЈА

Улога наставника у образовном процесу данас је значајно захтевнија. Наставник, осим што треба да буде стручан у својој области, мора имати и компетенције да управља развојним променама у процесу наставе и учења, да развија кључне компетенције код ученика, као и да им пружи основу за даље учење (Župljanin M., 2024). Имајући у виду да у процесу наставе наставник све неопходно (циљеви, задаци, планови и програми, уџбеници и правилници) добија од инстанци који стоје изнад њега (Министарство, заводи, НПС, струковна удружења...) поставља се питање колика је његова аутономија. Ово питање још више добија на важности ако сагледамо колико је наставник укључен или обавештен о самим процесима који доводе до докумената и правилника по којима ће изводити наставу, односно, да ли он улагањем у процес стиче осећај власништва над резултатом.

Сprovedено истраживање јасно указује на жељу велике већине наставника да буду укључени у процес промена планова и програма. Испитаници готово у потпуности виде наставнике, посебно оне са дужим радним искуством, као важну заинтересовану страну у процесима реформи програма. Пошто процес реформе програма наставници нису видели као транспарентан имају велики број замерки на структуру и садржај програма, као и на очекиване исходе. С друге стране, ЗУОВ је дугорочно водио овај процес са укључивањем више заинтересованих страна. Такође, током израде стратегија образовања, које чине основу за покретање процеса реформи, МПНТР је извршило низ консултативних састанака са заинтересованим странама. Српско географско друштво, као релевантно струковно удружење, било је обавештено о свим овим процесима и прослеђивало је информације даље ка својим члановима. Када се све ово има у виду јасно је да треба олакшати, побољшати и учинити транспарентнијом комуникацију ка свим наставницима, јер и поред бројних формалних канала информације нису доспеле до већине наставника који чине базу образовног система.

Имајући у виду да су наставници ти који спроводе новоизрађене планове и програме треба узети у обзир њихово мишљење о успешности реализације планираног, као и о проблемима које се појављују током наставе. Они су ти који најбоље могу да увиде који делови програма нису прилагођени развојном узрасту ученика и потребно је пронаћи канал којим могу да обавештавају струковне организације и заводе о њима. На основу ових података касније је могуће урадити фино подешавање програма или реформу истих ако се за то покаже потреба.

Дакле, исказану заинтересованост наставника треба искористити кроз формирање платформе која би олакшала међусобну комуникацију, омогућила јасан увид у све активне процесе промена планова и програма и дала наставницима могућност да оставе своје коментаре, предлоге и критике. Ова платформа би могла да буде доступна свим активним наставницима који би се преко својих школа регистровали на њу. Администратори платформе могу да буду СГД или ЗУОВ, односно, неки од факултета на којима се школују наставници географије. Обавеза да мишљење наставника буде саставни део процеса реформи програма требала би да уђе у правна документа.

ЗАКЉУЧАК

Циљ овог истраживања генерално је био наћи одговор на питање у наслову рада – ко ако не ми?! Полазна претпоставка да су наставници заинтересовани да својим активним учешћем улажу у образовни процес показала се као тачна. Као најбројнија стручна заинтересована страна у овом процесу, наставници желе и имају шта да понуде у процесу реформи програма. Њихово искуство стечено у раду са ученицима незаменљиво је током сагледавања успеха реформи програма. Због тога је потребно наћи ефикасан начин да га они на једноставан и брз начин пренесу вишим инстанцама.

Велико незадовољство наставника тренутним плановима и програмима исказано у анкетама добар је знак да би требало отпочети процес рада на изменама програма и пре државне интервенције. Овај процес би могло да координира радно тело које би формирали факултети који образују наставнике географије у сарадњи са Српским географским друштвом. Паралелно са тим географски представници у свим државним телима би требали да се изборе за повратак другог недељног часа географије у 5. разреду. То представља основу за све касније успешне измене у програмима тог и виших разреда основне школе.

ЛИТЕРАТУРА

- Вилотијевић, М. (1999). **Дидактика 1, 2, 3**. Завод за уџбенике и наставна средства, Учитељски факултет, Београд.
- Вилотијевић, Н. (2012). **Курикулум и курикуларне иновативне промене**. *Иновације у настави*, XXII/2, 19-27.
- Župljanin, M. (2024). **Uloga nastavnika u savremenoj nastavi**. *Institut za moderno obrazovanje*, Preuzeto 20. маја 2024. са <https://www.institut.edu.rs/uloga-nastavnika-u-savremenoj-nastavi/>
- Закон (2023). **Закон о основама система образовања и васпитања**. *Службени гласник РС*, бр.92.
- ЗУОВ (2024). **О програмима и уџбеницима**. Преузето 12. маја 2024. са <https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2024/03/O-programima-i-udzbenicima.pdf>
- МПНТР (2012). **Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године**. *Службени гласник РС*, бр. 107.
- МПНТР (2020). **Ex post анализа спровођења Стратегије развоја образовања у Републици Србији (СРОС) до 2020. године**. Преузето 12. маја 2024. са https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/3-Ex-post-analiza_0202.pdf
- МПНТР (2021). **Стратегија развоја образовања и васпитања у Србији до 2030. године**. *Службени гласник РС*, бр. 63.

IMPROVING GEOGRAPHIC CURRICULUM FOR PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS - WHO IF NOT US?

Aleksandar S. Petrović⁴, Stanko Koščal⁵, Ratomir Veselinović⁶

Abstract: In the field of education, the curriculum development process often involves key stakeholders, namely teachers, academics and students. This research is focused on the importance of public participation in shaping geography curricula adapted to primary and secondary schools. With the wider involvement of geography teachers and academic experts in the process of curriculum formation, a more comprehensive and high-quality educational framework can be established.

The goal of the research is to review the current state of involvement of all interested parties and to find different methods and approaches for obtaining feedback during the development of geography curricula. It emphasizes the importance of collaboration and dialogue between teachers, academics and students to ensure that the curriculum reflects the diverse needs, perspectives and experiences of the target group.

The research results highlight the role of public participation in developing a sense of ownership and investment in the educational process. By actively involving stakeholders in decision-making processes related to curriculum development, teachers can develop a supportive learning environment that empowers students to actively participate in acquiring geographic knowledge.

In conclusion, this paper advocates a participatory approach to curriculum development in geography education for primary and secondary schools. By harnessing the collective knowledge and insight of geography teachers and university professors, as well as respecting the opinions of students, we can create curricula that are not only academically rigorous, but also relevant, engaging and responsive to the needs of students in today's rapidly changing world. Finally, in the effort to shape the next generation of students with higher geographical literacy, the involvement and cooperation of all stakeholders is essential.

Keywords: geography, curriculum, primary school, secondary school, participation

⁴ University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, Serbia, aleksandar.petrovic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-1172-3875

⁵ Elementary school "Banović Strahinja", Kneza Višeslava 15, Belgrade, Serbia

⁶ XIV Belgrade High School, Hadži Prodanova 5, Belgrade, Serbia